

БЛАНКА ЄРЖАБКОВА
Український Вільний Університет
Мюнхен, Німеччина

НЕЗАБУТНЯ ПОСТАТЬ ВЕЛИКОЇ ЛЮДИНИ: ДМИТРО АНТОНОВИЧ (1877 – 1945)

Вступ. Коли 12 жовтня 1945 року, після довгої важкої хвороби помер директор Музею Визвольної Боротьби України в Празі – Проф. Дмитро Антонович, Симон Наріжний, його колишній учень, пізніше найближчий співробітник, назвав цю сумну подію найбільшою людською втратою Музею. Найбільшою втратою тому, що Дмитро Антонович, один із засновників Музею, не тільки багато працював і присвятив багато сил Музею, а й всією душею ним жив. Музей Визвольної Боротьби України у Празі був, так би мовити, завершенням діяльності українського вченого.

Дмитро Антонович належав до групи цих ініціативних, український справі найбільш відданих українців у Празі, і саме цей період діяльності я хочу представити у своїй розвідці. Проте, для того, щоб повністю зрозуміти наскільки світлої пам'яті проф. Дмитро Антонович був відданий своєму народові, треба розглянути весь діапазон різноманітної діяльності вченого. А також, принаймні коротко, варто подати декілька інформацій як про його підготовку до пізнішої професії, так і про його початкову діяльність ще у Києві, які сформували науковця на все життя.

Біографічна вістка. Дмитро Антонович народився у 1877 році як син Володимира Антоновича (1834 – 1906), відомого історика, археографа, археолога та проф. історії Київського університету. Дмитро виростав у сім'ї, де було четверо дітей. Після здобуття середньої освіти у Київській гімназії розпочав студії на історико-філологічному факультеті Київського університету св. Володимира. За активну політичну діяльність студента Антоновича усунули від студій як у Київському, так і Харківському університетах, згодом його арештували, і він довгий час перебував у в'язниці. В роках 1900 – 1905 став Антонович одним із організаторів Революційної української партії, редагував і видавав політичні брошури, працював редактором українських революційних часописів та партійних видань, публікувався у журналах “Гасло”, “Селянин”, “Воля” тощо.

Від 1906 року Антонович вирішує знову відновити студії у галузі

історії мистецтва. Довгий час проживає і навчається за кордоном – в Парижі, Лондоні, Мюнхені, Берліні, Флоренції, Мілані, Римі та інших містах північної Італії – із перервою у Києві, де ґрунтовною працею з історії північно-італійської скульптури XIV ст. закінчує мистецькі студії Київського університету. Після повернення на Україну, від 1912 р. аж до Першої світової війни, Антонович викладає історію мистецтва в Київській школі мистецтв та в приватних драматичних школах – історію костюму, історію стилів та естетику, працює в журналах “Дзвін” і “Сяйво”.

Під час війни Антонович відіграв важливу роль, провадячи різноманітну діяльність: був уповноважений Всеросійського Земського Союзу, обіймав посаду, який підлягали залізничні потяги, що евакуювали поранених на Південно-західному фронті, у 1917 – 1918 рр. брав активну участь у праці Української Центральної Ради, очолював дипломатичну місію у Римі. У 1919 році Антонович знову повертається до Італії і негайно стає одною із центральних постатей української еміграції у Празі.

Празьку діяльність науковця я хочу дещо систематизувати та обмежити до п'ятьох галузей, хоч діяльність на різних відтинках відбувалася майже рівночасно і була взаємопов'язана.

Професор Антонович та Український Вільний Університет.

Ще перед заснуванням УВУ проводив Дмитро Антонович високошкільні курси у Відні та спільно із іншими науковцями висловлював думку про створення Українського Вільного Університету, якого став одним із організаторів. Від самого початку існування УВУ Антонович обіймав посаду повного професора історії мистецтва. Протягом 1921 – 1931 років він провів 20 семестрів на історико-філологічному відділі філософського факультету.

Викладацька діяльність та програма лекційних курсів науковця була надзвичайно різноманітна. Загальний курс під назвою “Історія українського мистецтва” мав систематичний характер і давав глибокі знання з питань виникнення та розвитку мистецьких стилів на Україні, їх особливостей з використанням аналогій та порівнянь із західноєвропейськими стилями та періодами розвитку”. Далі читав проф. Антонович такі курси, як: “Період візантійсько-романський”, “Єзуїтське бароко на Україні”, “Мистецтво рококо на Україні”, “Розвій естетичних понять в Україні”, “Естетика культури” тощо.

Окрім викладацької діяльності науковець обіймав також важливі посади в академічному складі університету: у академічному році 1921 – 22 був проректором філософського факультету, у роках 1927 – 28 її деканом, у 1928 – 1930 рр. був обраний на посаду ректора УВУ та у 1930 – 1931 рр. став його проректором.

Крім того професор Антонович працював також як бібліограф і бібліотекар, та завдяки його довголітній праці була створена досить цінна, і на еміграційні обставини багата, бібліотека УВУ у Празі. У

1922 році проф. Антонович став головою бібліотечної комісії УВУ.

Із університетською діяльністю тісно пов'язана письменницька творчість проф. Антоновича. Насамперед треба назвати дві поважні роботи: “Скорочений курс українського мистецтва” (1923 р.), твір, який був прийнятий як підручник у деяких укр. вищих школах, та монографія “Триста років українського театру 1619 – 1919” (1925 р.).

Багато уваги проф. Антонович приділяв визначним українським митцям, наприклад, в серії видань “Майстри українського мистецтва” побачили світ розвідки про Яна Станіславського, Олександра Мурашку, Тимка Бойчука, Миколу Бурачека, Михайла Парашука тощо. Окрему увагу присвятив мистецтву Тараса Шевченка. Вже у 1914 році надрукував працю “Естетичне виховання Шевченка”, далі у 1937 році появилася твір “Тарас Шевченко як маляр” та того ж самого року вийшла праця “Пластична творчість Тараса Шевченка”. З інших праць наведено, наприклад, ще такі твори: “Із історії церковного будівництва на Україні” (Прага, 1925), “Розвиток української дерев'яної церкви” (так само Прага, 1925), “Найновіші розсліди старої української архітектури і значення їх для історії українського мистецтва” (Прага, 1931), “Праця Олександра Русова для українського театру і музики” (Львів, 1938), “Deutsche Einflüsse auf die ukrainische Kultur” (Лейпціг, 1942) тощо.

Проф. Антонович вважав, що основним питанням при викладі історії українського мистецтва є питання про самобутність та місце в історії мистецтва інших народів Європи, – саме українського мистецтва. Він вважав: чим культурніший народ, то більше він вбирає в себе чужих впливів, водночас впливаючи сам на інших. Ці впливи перехреснуються, переплітаються з певними елементами, і тоді в творчому процесі виникають нові ознаки народного генія. А коли народ перестає приймати чужі впливи, то він водночас перестає і сам творити, втрачаючи здатність до культурного життя.

Історик мистецтва Дмитро Антонович та Українська Студія Пластичного Мистецтва. В 1922 році у Празі засновано Український Гурток Пластичного Мистецтва, який 1923 року перетворився на Українське Товариство пластичного мистецтва. Товариство, яке очолив проф. Антонович, відкрито у грудні 1923 року, за зразком європейських художніх академій, Українська Студія Пластичного Мистецтва. Студія, яка була заснована без “усякої матеріальної бази” стала найбільшим осередком української мистецької діяльності за кордоном. У зв'язку з цим знову треба відзначити заслуги професора Антоновича, який від самого початку очолював Раду Студії і був її директором.

Діяльність Дмитра Антоновича поза університетом. Наукова діяльність вченого була надзвичайно багата і багатогранна також поза університетською діяльністю, наприклад, це стосувалося участі у міжнародних конгресах. Так у 1924 р. Антонович брав участь у Всеслов'янському конгресі географів і етнографів у Празі, у 1926 році в Міжнародному конгресі бібліотекарів і приятелів книги та Міжнарод-

ному конгресі для мистецького виховання, обидва у Празі, та рік пізніше у Міжнародному конгресі для студій народного мистецтва. Крім того був Дмитро Антонович одним із організаторів 2. Українського наукового з'їзду у 1932 р.

Науковець виступав публічно також поза Прагою. Брав участь, наприклад, як співробітник українських наукових інститутів у Берліні й Варшаві. У Берліні виступав з рамені українського наукового інституту із доповіддю німецькою мовою про український театр, у Женеві виступив на семінарі Слов'янських студій із рефератом про українську дерев'яну церкву французькою мовою. У Берліні співпрацював при організації виставки української графіки, у Варшаві при виданні творів Шевченка, в Українській Господарській Академії у Подєбрадах читав лекції "Українська культура".

Проф. Антонович брав далі участь у праці деяких інших організацій, таких як Товариство прихильників української книги, у Українському Академічному комітеті, Видавництві української молоді тощо.

Науковець Антонович та Історично-філологічне товариство. Українське Історично-філологічне Товариство було засновано в травні 1923 р. у Празі із метою "об'єднати в науковий праці всіх українських на еміграції філологів і істориків, що науково працюють в галузі чистої лінгвістики та історії". Одним із ініціаторів Товариства а також її головою протягом 15-ти років діяльності був проф. Антонович. Праця Товариства полягала передовсім у щотижневих наукових засіданнях із виголошенням наукових доповідей. Про діяльність Товариства довідуємося із журналу "Український тиждень", що зберігся у Слов'янській бібліотеці в Празі. За п'ятнадцять років відбулося 404 засідання (від 24 до 57 за рік), із 611 доповідями. Дмитро Антонович належить до найактивніших щодо кількості виголошених доповідей. Як приклад наведу деякі виступи Антоновича: "В. Горченко як тип українофіла", "Микола Садовський як організатор українського театру", "Ювілей проф. д-р Івана Горбачовського", "Шевченківський відділ в Музеї Визвольної Боротьби", "Заснування Українського Історично-філологічного товариства в Празі", тощо.

Українське Історично-філологічне Товариство виконувало також функції науково-організаційні та репрезентаційні. З його ініціативи вийшли друком два томи виголошених у Товаристві доповідей, де знаходяться також дві праці Д. Антоновича "Розвій форм української дерев'яної церкви" та "Хто був будівничим Братської церкви у Львові".

Дмитро Антонович – директор Музею Визвольної Боротьби України у Празі. Праця Дмитра Антоновича у Музеї Визвольної Боротьби України у Празі, якого він був аж до своєї смерти першим і єдиним директором, заслуговує на особливу увагу. Ще перед тим, як став Антонович директором новозаснованого Музею, почав збирати у своєму помешканні різні архівні і мистецькі матеріали.

Проф. Антонович був у своїй праці ініціативним, натхненним пра-

цівником, витривалим, вельми наполегливим і, можна сказати, – майже до кінця особистістю з молодим духом. Ці властивості характеру Дмитра Антоновича були дуже корисними, зокрема у його діяльності в Музеї ВБУ, головним організатором і творчим керівником якого він був. Із його двадцятилітньою відданою і невтомною працею тісно пов'язано формування й розвиток цієї установи. Він був тим, хто висловив думку про те, що “Музей ВБУ повинен залишитися безпартійним. Музей, хоч збирає й зберігає пам'ятки визвольної боротьби, сам він у уся боротьбі участі не бере, залишаючись виключно науковою установою”.

Із Вістів Музею ВБУ, які регулярно інформували про всі музейні події, можна довідатися інформації про отримання нових експонатів до Музею та відомості про одержання нових пожертв для збудування українського дому, що було тоді найбільшою мрією української еміграції у Празі. Серед цих жертводавців досить часто можна прочитати ім'я самого директора Музею. Він присвячував музеєві весь свій вільний час, постійно працюючи у музеї або для музею. Із Вістей можна довідатися також про засідання річних загальних зборів “Товариства Музею Визвольної боротьби Українців у Празі”, головою якого був проф. Горбачовський та до членів управи якого належав також Д. Антонович.

30 травня 1935 р. у великій аудиторії філософічного факультету Карлового університету відбулося святкове відзначення з нагоди 10-ліття існування Товариства Музею. Директор музею Дмитро Антонович із гордістю при цій нагоді сказав, “що музей посідає майно величезної цінності, на придбання якого не витратив жодної копійки, бо з принципу нічого не купує, а лише приймає в дар чи в депозит. Отож музей є ділом і власністю усього українського народу”.

У зв'язку із святкуванням 60-ліття проф. Антоновича у 1937 р. Товариство МВБУ висловило проф. Антоновичу сердечну подяку за всю його працю як керівника музею, та побажало йому, щоб найскоріше здійснилася його мрія – перенести дорогоцінну скарбницю до власної домівки. Коли наприкінці тридцятих років акція Українського дому у Празі для Музею Визвольної Боротьби України була закінчена, туди на подальше життя перемістився й сам директор Музею, перевізши всі свої матеріали та хатнє майно, щоб приєднати їх до музейних колекцій.

Проте дальша діяльність Музею звісно не обходилася без проблем. Так, під час протекторату у Чехії (1939-45), музей перебував під постійним наглядом гестапо, а в 1943 році директора Антоновича заарештовано. Ця подія прискорила його смерть. Від кінця 1944 р. проф. Антонович важко захворів і змушений був припинити свою працю в Музею та лікуватися в санаторії. Під час бомбардування Праги американськими літаками 14 лютого 1945 р., коли одна із бомб упала поблизу Музею і знищила значну його частину, директор Антонович лежав у

лікарні. Проте він і його сім'я, які мешкали у будинку Музею, опинилися без даху над головою. До останніх днів свого життя, будучи вже важко хворий, проф. Антонович зберіг все ще своє зацікавлення до Музею.

Післяслово. Закінчу кількома заувагами оцінки характеру Дмитра Антоновича, як це висловив його довголітній співпрацівник Симон Наріжний: “Був він людиною чесною й за свою чесність користався загальним довір'ям. Був він людиною ідейною й принциповою, яка боролася, обстоювала й не відступила від своїх ідей, засад і переконань. Був він жертвеним і в своїй жервенності щедрим. Для ідей, які він признавав, якими жив і яким служив, він не вагався жертвувати найбільшу суму грошей, яку тільки мав, ні свого часу, ні своєї праці; не вагався ризикувати безпекою власної свободи й вигодами своєї наукової кар'єри. Був він людиною талановитою, людиною невичерпаної ініціативи й організаційного хисту. Був він людиною надзвичайної працьовитості – людиною, яка була захоплена своєю працею, в якій праця випнювала життя”.

Пам'ять Дмитра Антоновича, політичного діяча та одного із активних борців за українську самостійність, історика українського та світового мистецтва, автора багатьох праць, професора, ректора і декана УВУ, організатора україністики в празький період української еміграції, засновника та директора Музею Визвольної боротьби у Празі, ініціатора та голови Українського Історично-філологічного Товариства у Празі, який присвятив п'ятдесят років життя та інтенсивної праці своїй нації, повинна залишитися назавжди незабутньою світлою сторінкою української історії.

Використана література:

1. Антонович Д. Біографія. Український Вільний університет в Празі, в роках 1926 – 1931. – Прага, 1931.
2. Антонович Д. Скорочений курс історії українського мистецтва. – Прага, 1923.
3. Антонович Д. Українська культура. – Мюнхен, 1988.
4. Божук Г., Зіллагов В. Дмитро Володимирович Антонович – історик української культури. – Ужгород, 1991.
5. Вісті Музею Визвольної боротьби України. – Вип. 1-35. – Прага, 1925 – 1944.
6. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України у Празі та його останній директор Симон Наріжний // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. – Прага, 1995.
7. Мушинка М. Українська Студія Пластичного Мистецтва у Празі та її місце в розвитку модерного українського мистецтва // Науковий збірник Українського Вільного університету. – Мюнхен; Львів, 1995.